

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KONUKSEVERLİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Ferhat ÖZMEN*

Öz: Konukseverlik, Türk toplumunun en önemli kültürel değerlerinden birisidir. Tarih sahnesine çıktığından beri farklı coğrafyalarda boy gösteren Türkler, konuğa gösterdiği saygıyla örnek bir millet olmuştur. Türk kültürünün en önemli yansıtıcısı olan edebî eserlerde misafirlikle ilgili birçok motife rastlanmaktadır. Oğuz Türklerinin yaşam tarzını olanca berraklığıyla yansıtan Dede Korkut Kitabı da Türk geleneklerinin söze ve yazıya dönüşen yüzü olarak misafirperverlik kavramına yer yer atıfta bulunmuştur.

Hikâyelerde konukseverlik ile birlikte gelen paylaşmanın ve insanların gönlünü hoş tutmanın bireylerin insani varlığını zenginleştirdiğine değinilmektedir. Konuğun evlere mutluluk ve bereket getireceği inancına, onun atadan devir alınan bir miras olduğuna, konuk ağırlamakla toplumda kimi sosyal statülerin elde edilebileceğine dikkat çekilmektedir.

Bu çalışmada Türk örf ve âdetlerinde son derece önemli olan konukseverliğin Dede Korkut hikâyelerine yansımaları ve misafir sofralarının işlevleri ele alınmıştır. Anlatılardaki misafirlikle ilgili mesajlara ve bu mesajların psiko-sosyal ve toplumsal dayanışma yönüne dikkat çekilmiştir. Çalışmada ayrıca hikâye kahramanlarının ne derece konuksever olduğu ve böylece devrin ideal insan tipine yaklaştığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: konukseverlik, Dede Korkut hikâyeleri, kültürel doku, sosyal dayanışma.

WORK ON HOSPITALITY IN DEDE KORKUT'S STORIES

Abstract: Hospitality is one of the most significant cultural values of the Turkish society. The Turks, which have lived in different regions throughout history, have been recognized as the nation showing deep respect towards their guests. Many motifs on hospitality are seen in literary works, which also reflect Turkish culture. The Dede Korkut's book narrating the life and culture of the Oghuz Turks can be also, in one perspective, seen as the concrete face of Turkish traditions, and include the concept of hospitality in its some parts.

The stories touch upon the theme that a sense of sharing and hospitality and of making someone happy enriches a man, and rise a man to the higher level of humanity. They point out the belief that a guest brings happiness and blessing to the home he/she is guested, and also indicates that having a guest would lead to the householder to increase his/her social status.

This article studies the reflections of hospitality in Dede Korkut's Stories, which is of great

ORCID ID : 0000-0003-2969-5726

DOI : 10.31126/akrajournal.632898

Geliş tarihi : 14 Ekim 2019 / Kabul tarihi: 18 Aralık 2019

*Halk bilimi uzmanı.

importance in Turkish traditions. The work also draws attention to the messages on hospitality in the narratives, and the aspects of psycho-social and social solidarity of these messages. It, furthermore, mentions to what extent the heroes of the book are hospitable and so like to the ideal type of the era.

Key Words: hospitality, Dede Korkut stories, cultural structure, social solidarity.

1. Giriş

Misafirperverlik, Türk toplumunun en önemli özelliklerindedir. Tarih sahnesine çıktığından beri farklı coğrafyalarda boy gösteren Türkler, misafire gösterdiği saygıyla insanların takdirini kazanmıştır. Türk örf ve âdetlerinde oldukça önemli olan bu kavram, “*Arapça’da yolcu anlamındaki müsafir kelimesinden türemiş olup Türkçede konukseverlik karşılığında kullanılmıştır. Arap dilinde bu manada daha çok dayf kelimesi (çoğulu adyaf, duyuf, difan, dıyan) geçer. Aynı kökten türeyen diyafe (ziyafet) misafir ağırlama, konuklara ikramda bulunma demektir.*” (İslam Ansiklopedisi, c. 30, 2005: 171).

Farsçadan dilimize geçmiş olan mihman (konuk), mihman olmak (konuk olarak bulunmak) ve mihmandar (konukları ağırlamak ve onlara kılavuzluk etmekle görevlendirilen kimse, konukçu) (Türkçe Sözlük, 2005: 1393) sözcükleri de konuk ve konukseverliği karşılamak için kullanılan sözcüklerdir.

Türk kültüründe oldukça önemli olan bu değer dilimize de yansımış, konuk ağırlamak için “*misafir etme, azizleme, ağırlama, konuk etme, konuklama....*” gibi sözcükler kullanılmıştır. Misafirhane, misafir odası, misafir salonu, baş-misafir, kulak misafiri, şeref misafiri, Tanrı misafiri, devlet misafiri (Türkçe Sözlük, 2005: 1401) gibi tanımlarla dile getirilen kavramlar, toplumsal yaşamda kurumsallaşarak yer alan önemli konuları kapsayan terimler olarak yaygınlaşmıştır.

Toplum hayatında bu denli önemli olan değerın izlerine, Oğuz boylarının maceralarını anlatan ve destandan halk hikâyesine geçiş dönemi eseri olarak kabul edilen Dede Korkut Kitabı’nda da rastlamak mümkündür. Türk toplumunun genetik şifrelerini yansıtan bu kıymetli eserin özünde, millî kültüre özgü birçok unsur yatmaktadır. “*Bir milleti temsil eden fertler, kültürel değerlerine sahip çıkıp, birlik ve beraberliklerini korudukları sürece ayakta dururlar. Birlik ve beraberliğin korunması da; geçmişini bilmekle, ortak dile, dine ve bayrağa sahip olmakla; örf, âdet, gelenek ve göreneklere bağlı kalmakla ve bunları yaşatmakla mümkündür. Bunların tamamı birleştiğinde, bir milletin ortak kültür yapısı meydana gelmiş olur ki bu da; millî kültürdür.*” (İrmak, 2017: 195-196). Kültür unsurlarını; çalışmanın erdem olduğu, cömert ve paylaşımcı olmanın gerekliliği, sadakatin en değerli duygulardan biri olduğu, cesur kişilerin hayatta daha başarılı olacağı vb. şeklinde belirtebiliriz. Bu bağlamda, Türk gelenek ve göreneklerinde son derece önemli olan Dede Korkut

hikâyelerinde konukseverliğin önemi konusuna, konukseverlik ile ilgili mesajlara, bu mesajların psiko-sosyal ve toplumsal dayanışma yönüne ve misafire sunulan ikrama dikkat çekilecektir.

2. Psiko- Sosyal Açıdan Konukseverlik

“*İnsan, insanın kurdudur.*” diyen Avrupa kültürüne karşı “*İnsan, insanın yurdudur.*” düşüncesiyle hareket eden Türk halkı, varlığını başkalarının varlığına bağlamış; onların mutluluğunu kendi mutluluğu saymıştır. Sofrasındaki ekmeği başkalarıyla paylaşarak huzurlu olan Türk insanı, bu özelliği ile konukseverliği kendine millî bir haslet edinmiştir. “*Sevgi, saygı, sadakat, güven ve doğruluk ilkesi üzerine bina edilen toplumlar sağlam ve sağlıklı bir yapıya sahiptir. Bunların temelinde ise insan sevgisi yatar. Türk kültüründe insan sevgisinin ve insana verilen değer önemli bir yeri vardır ve bu duygu, beraberrinde ‘misafirperverlik’ olgusunu da getirmiştir.*” (Şimşek, 2014: 67). Bu olgu psikolojide ifade edilen paylaşarak mutlu olmayla doğrudan ilişkilidir.

Psikologlar, paylaşmanın ve insanların gönlünü hoş tutmanın bireylerin insani varlığını zenginleştirdiğini belirtmektedir. Onlara göre bireylerin ufkunu açan ve hayatı daha yaşanır hâle getiren bu kazanımlar, insanlığın saadeti için gereklidir. Vermenin sırlı gücünü anlama, mutluluğun sahip olmaktan değil de paylaşmakta olduğunu keşfetme, insan psikolojisi için önemlidir (Köseoğlu, 2003: 159). Bu psikolojik anlayışa sahip olan Türk halkı, veren elin üstünlüğünün ve ruh inceliğinin yansıtıldığı konukseverliği millî bir değer olarak korumuştur.

Araştırmacılar tarihçe ünlü bu değerlerin kaynağını koruyuculuk psikolojisiyle açıklamışlardır. Yabancıların öve öve bitiremedikleri bu millî geleneğin yerleşmesinde Türk’ün karşılık beklemeden sevmesi yatmaktadır (Kafesoğlu, 2000: 374). Söz konusu sevgiden doğan koruyuculuk, adalet, paylaşma ve diğer özellikler; farklı renk, din, mezhep ve ırkın uzun süre bir arada yaşamasına yardımcı olmuştur. Ahsen-ı takvim üzere yaratılan insanı Yaradan’dan ötürü sevmek ve her şeye sevgiyle yaklaşma, Türk geleneklerinde toplumun hemen tümü tarafından benimsenen ve doğal bir davranış gibi içtenlikle uygulanan konukseverliği doğurmuştur.

“*Halkımızın kültürel bir değer olarak yardımlaşma, sevgi, saygı, fedakârlık vb. gibi değerlerle önemseydiği misafirperverlik, misafir ağırlama, sofrada adabı olguları, hatta buna bağlı olarak oluşan yemek kültürü ve halk inanışları yüzyıllardır korunmakta olup, toplum olabilmeyen temel kuralıdır.*” (Şenocak, 2014: 266). Türk gelenek ve göreneklerine göre konukseverlik, Ata’dan devir alınan bir değerdir. Babadan oğula geçen bu miras, çocuğa baba tarafından uygulamalı olarak gösterilmelidir. Dede Korkut bir yerde “*Oğul atadan görme-*

yince sofraya çekmez.” der. Bu cümle, psikolojide ifade edilen rol model kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Psikologlar, çocuklara bazı edinimleri kazandırmak için anne ve babanın rol model olması gerektiğini vurgular (Tarhan, 2010: 216). Bunlardan hareketle misafiri seven ve onu azizleyen aileye mensup bir çocuktan, konuğunu iyi ağırlamasını beklemek gayet doğaldır.

Türk insanı için konuk ağırlama, yerine getirilmesi gereken bir insanlık görevidir. Bu görevi üstlenen evlerde mutluluk ve bereketin ortaya çıkacağına inanılmıştır. Misafir alan evler değerlidir, almayanlar ise değersiz kabul edilmiştir. Bu düşüncenin yansıtıldığı ifadelere, Dede Korkut Kitabı'nın bazı bölümlerinde rastlanılmaktadır.

Kitabın mukaddime kısmında Oğuz'un tam bilicisi Dede Korkut, öğüt niteliğinde sözler söyler. Söylemlerinin bir yerinde “*Çalıp keser öz kılıcı namertler çalınca çalmasa daha iyi. Çala bilen yiğide ok ile kılıçtan bir çomak daha iyi. Misafir gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi.*” ifadelerini kullanır (Ergin, 2009: 16). Misafiri gelmeyen evleri uğursuz sayar ve oraları kara rengin olumsuz çağrışımla lanetler. Kara evler söz öbeğindeki kara, Türk kültüründeki rengin simgesel değerini ifade etmektedir. Kara, Dede Korkut Kitabı'nda ve Türk kültüründe genellikle kötülüğü simgeler. Hikâyelerde kara rengin kötü haber, kötülük ya da yıkım gibi anlamları ifade ettiği anlaşılmaktadır (Karabaş, 1996: 28). Buna bağlı olarak kara evler; misafiri olmayan, bolluk ve bereketten uzak, duadan mahrum meskenlerdir.

Proto-Türk geleneklerinde konuk, bir kutluluk ve uğur işareti olarak sayılmış; her topluluk ve ailede, konuk için bir konukluk yani konuk evi yapılmıştır. Bazen de konuk gelince ona, yeni bir otağ dikilmiştir (Ögel, 2001: 315). “*Konuk gelse, kutluluk gelir.*” sözü de bu kültürün bir uzantısıdır. Misafir ağırlamanın asil bir görev olduğu kabul edildiği kültürümüzde, konuk evi ve konuk aşısı müşterek mal olarak kabul edilmiştir. Ögel'in belirttiğine göre; konuğun kendisine aş, hayvanına yem alma, atalardan gelen bir miras hakkıdır ve zorunludur. Konuk aşısı vermeyenler, konuk tarafından dava edilebilir. Ceza olarak “*at ve giyim*” alınabilir. Ancak alınan “*at ve giyim*” konuğun kendisine değil beyine verilir (Ögel, 2001: 317). Söz konusu ceza, sosyal kontrolü sağlamak üzere uygulanır.

Yine eski Türk geleneğine göre, konuk aşısı, konuğun mevkii ile uygun olmalıdır. Konuğa, hak ettiğinin altında bir ikram yapılırsa (örn., toklu yerine oğlak kesilirse) evi bırakıp gidebilir. Ancak giderken, hakkına karşılık evden bir şeyle götürme yetkisine de sahiptir (Ögel, 2001: 317). Kuzey Yakut Türklerinde, konukların ev sahibinden yemek ve yatak isteme hakkı vardır. Onun için, Yakutlar yola çıkarken yanlarına bir şey almazlar (Ögel, 2001: 317). Konuğu iyi ağırlamamak ya da yeterince iyi ağırlamamak, utanılması gereken bir

davranıştır. Konuğunu kaçırın kişi, konuğunu gece tüneten kişi ya da konuğundan kargış (kötü dilek) alan kişi olmak, uzun yıllar toplum içinde aşağılanmak demektir. Konuk, iyi ağırlandıığında konukevini bırakır giderse, bu ev sahibi için utanç vesilesidir. “*Konuğu iyi ağırla, ününü millete (buduna) yay-sın.*” (Kaşgarlı Mahmud, c. I, 1998: 45) özdeyişi yalnızca bir söz değil; toplu-mun tümünü etkileyen töresel bir uygulamadır.

Bu uygulamanın yansıtıldığı Boğaç Han hikâyesinde, Bayındır Han’ın her yıl verdiği anlaşılın şölenlerin birinde, oğulları olanlar ak otağa, kızları olanlar kızıl otağa, oğlu ve kızı olmayanlar da kara otağa kondukları söylenir. Kendisinin de kara otağa oturtulup altına kar keçe serilmesine ve önüne kara koyun yahnisinin getirilmesine üzülen Dirse Han, sinirlenir ve nerede yanlış yaptığını düşünür. “*Bayındır Han benim ne eksikliğini gördü, kılıcımın mı gördü, soframdan mı gördü?*” der (Ergin, 2009: 22). Bayındır Han tarafından aşağılanmasını ve kara otağa kondukları, sofrasına gelen insanların gönlünü hoş tutmamasında arar.

Dirse Han’ın toplum içinde hakarete uğraması/küçük düşürülmesi onun psiko-sosyal yönüne vurulmuş bir darbedir. Hiçbir insan bir grubun karşısında onuruna zarar verecek davranışlara müsaade etmez. Hele bu darbe bir Oğuz beyine vurulmuşsa, asla kabul edilemez. Bundan dolayı utandırılan, hakarete uğrayan Dirse Han, bu psikolojiden kurtulmadıkça mutlu olamaz ve içine düş-tüğü zor durumun sebebini anlamaya çalışır.

“*Çocuksuzluk nedeniyle küçük düşme motifinin yer aldığı bu hikâyede*” (Kuzay Demir- Duranlı, 2015: 54) çocuğu olmadığı için kara otağa kondukları anlayan Dirse Han, arkasından karısının yanına gider. Bu sırada karısı ona yapması için bazı öğütler verir. Eğer bunları yaparsa Tanrı katında dilek-lerinin gerçekleşeceğini düşünür. Karısı Dirse Han’a: “*Aç görsen doyur, Ya-lıncak görsen giydir, borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, göl gibi kırmız sağıdır, ulu toy eyle hacet dile, ola ki ağız dualının bereketiyle Tanrı bize er-demli bir çocuk verir.*” der (Ergin, 2009: 25). Dirse Han’ın tüm bu iyilikleri yaptıktan sonra erdemli bir çocuğu olur.

“*Dirse Han’ın çocuk sahibi olması için yerine getirmesi gereken şartlar, açları doyurmak, yardıma muhtaç insanlara yardım etmek gibi hususları içere-mesi açısından önemli bir iyilik göstergesidir.*” (Şahin, 2009: 9). Bu iyilikler-den birisi olan ağız dualı kişileri misafir etmek ve onların gönlünü hoş tutmak, hayatta kimi zaman çok istediğimiz şeylere kavuşmamıza yardımcı olabilir. Bu olaydan iyi şeylerle ödüllendirilmek istiyorsan iyilik yapmalı ve misafir ağır-lamalısın sonucu çıkartılabilir.

Allah’a hacet dileme ve konuk ağırlama çok eski bir Türk geleneğidir. Aç-ları doyurma çıplakları donatma şeklinde karşımıza çıkan gelenek, Deli Dum-

rul'un Allah'a karşı yaptığı hacet, dilek ve yakarışında bu inanış görülmektedir (Ögel, 2001: 319): "*Daim duran Cebbar Tanrı, Yol üzerine imaretler yapayım, Senin için! Aç görsem doyurayım, Senin için! Yalıncağ görsem donatayım, Senin için!*" (Ergin, 2009: 122).

Allah'a isyan etmeme, ona yaklaşım kusurlar için af dileme, cezayı temizleme, unuttuğu değerleri hatırlama ve kendisine layık bir kul olma, bireyin psikolojisini derinden etkiler ve onu kuvvetli kılar. Kuvvetli bir psikolojik inanca sahip birey de zorluklar karşısında hemen pes etmez.

Hikâyelerden anlaşıldığı üzere konuk ağırlamak, toplumda kimi sosyal statülerin elde edilmesi için bir gerekliliktir. Özellikle Bayındır Han'ın divanında bulunma, belirli özellikleri şahsında toplamayı gerektirir: Toplumun başındaki bir belayı ortadan kaldırma, düşmanı yenme, aç ve yolda kalmışları misafir etme, garip gurabayı koruma vb. gibi unsurlar kahraman olmanın gerektirdiği sosyal zorunluluklardır. Destanlarda alp kahraman tipinin özellikleri arasında yer alan halkın refahını düşünme ve onu ileriye taşıma, millî birlik ve beraberliği sağlama vb. unsurlara ek olarak misafiri iyi ağırlama da karşımıza çıkar. Bazı yörelerde ifade edilen "*Şöhret için keskin kılıç ve kırk sofraya gerekir.*" sözü, bu söylenenleri destekler niteliktedir. Birey toplumda belli bir statü elde etmek istiyorsa, gücü (kılıç) ve kalbiyle (paylaşma) hareket etmek zorundadır.

Burada ferdin toplum tarafından nasıl yiğitliğe zorlandığı açıkça görülmektedir. "*Dedem Korkut Kitabı'nın Türk kültür tarihi bakımından en kıymetli taraflarından biri alp tipinin nasıl yetiştirildiğini gösteren sahneleri ihtiva etmesidir. Her medeniyet şekli kendisini yaşatacak insan tiplerini hususi olarak yetiştirir. Bunun için bazı müesseseler yaratır. Göçebe toplumunda bu yetiştirme fonksiyonu, örf ve âdetler tarafından ifa olunur.*" (Kaplan, 2004: 46). Türk örf ve âdetlerine göre ideal insanın kahramanlık sergilemekle birlikte, açları doyurması ve çıplakları donatması gerekir. Maddi kuvvetle manevi kuvveti şahsında toplayan birey, ideal insandır.

Bu inancın yansıtıldığı Uşun Koca Oğlu Seyrek Destanı'nda, Bayındır Han'ın divanına rahatlıkla giren ve kimseye iltifat etmeyen Eğrek, Ters Uzamış denen bir yiğit tarafından ikaz edilir. Ters Uzamış, Eğrek'e: "*Bre Uşun Koca Oğlu bu oturan beyler her biri oturduğu yeri kılıcı ile ekmeği ile almıştır. Bre sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın?*" der (Ergin, 2009: 178). Bu sözden sonra divandaki bütün beylerin bir hünerinin olduğunu anlayan Eğrek, Bayındır Han'dan akın dileyerek yiğitlerini toplayıp kâfir eline varır.

Hanın divanına giren beylerin özelliklerinin sıralandığı bu ifadelerden, şölene herkesin giremediği çıkartılabilir. Divana girmek için Oğuz beyleri baş kesmeli, kan dökmeli ve ekmeğiyle insanların gönlünü hoş tutmalıdır. Türk kültürüne göre her kahraman adını ve yerini, bizzat kazanmak zorundadır.

Başka toplumlarda olduğu gibi babadan oğla geçen irsî liyakat söz konusu değildir.

Türk kültüründe bazı sofralarda misafir olarak yer almak bir onur meselesi sayılmıştır. Dostlukların pekiştirildiği ve mutlak hâkimiyetin gösterildiği bu meclislere çağrılmak, katılanlara verilmiş bir şereftir. Bu bağlamda yağmalama geleneğinin yaşatıldığı sofralara, boyların ve beylerin çağrılmaması kimi isyanların sebebi olmuştur. “İç Oğuz’a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek’in Öldüğü Destan”da, Türklerde başlangıçtan beri yaşatılan bu geleneğin izlerini bulmak mümkündür. Türk folklor geleneğinde “Potlaç” adı verilen bu unsur, İran kültür ve geleneğinde de görülür. “Han-ı Yağma” olarak bilinen bu geleneğe göre, kabilenin reisi kendi tebaasına çok israfçı bir ziyafet verir ve malını mülkünü yağmalatır (İnan, 1987: 645).

Hikâyeden anlaşıldığı üzere İç Oğuz’un reisi olan Kazan, İç Oğuz-Dış Oğuz bir araya geldiğinde evini yağmalatmaktadır: “Kazan tekrar evini yağmalattı. Amma Dış oğuz beraber bulunmadı. Sadece İç oğuz yağmaladı. Ne zaman kazan evini yağmalatsa helallisinin elin tutar, dışarı çıkardı, ondan sonra yağma ederlerdi. Dış oğuz beyleri Aruz, Emen, ve diğer beyler bunu işittiler. Dediler ki bak bak, şimdiye kadar Kazan’ın evini beraber yağma ederdik, şimdi niçin beraber olmayalım dediler. Söz birliği ile bütün Dış oğuz beyleri, Kazan’a gelmediler düşmanlık eylediler.” (Ergin, 2009: 205).

Dede Korkut hikâyelerinde karşımıza çıkan yağma geleneği ile Kaşgarlı Mahmut’un bildirdiği “kençzliyü” geleneği birbirine çok benzemektedir. Kençzliyü sözcüğü, “Hanların düğünlerde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi yağma edilmek için yapılmış sofa.” (Kaşgarlı Mahmut, c. I, 1998: 438) olarak açıklanmıştır. Bu geleneğin esası, gayet masraflı ve muhteşem bir ziyafet vermektir. Bu ziyafette misafirlerin yiyebileceğinden çok fazla yemek yaparak davet sahibinin gücünün gösterilmesi hedeflenmiştir. Beyler, ancak mallarına kıyarak adlarını duyurabilir. Bu düşünceyi destekler nitelikteki sözler, kitabın giriş kısmında da yer alır: “Kara koç ata kıymayınca yol alınmaz, kara çelik öz kılıcı çalmayınca hasım dönmez, er malına kıymayınca adı çıkmaz.” (Ergin, 2009: 16). Bu bir bakıma, davetlilere yapılan meydan okumadır. Çünkü geleneğe göre davetliler bu ziyafete çok üstün bir ziyafetle mukabele etmeye mecburdur. Eğer davetliler, daha müsrifâne ve muhteşem bir ziyafetle karşılık vermezse toplumdaki bütün haysiyet ve şereflerini kaybeder. Ondan sonra ilk ziyafet sahibi, diğer boyları kendi hâkimiyeti altına almaya hak kazanır.

Sosyal hayatın bütün canlılığıyla karşımıza çıktığı bu anlatılarda güzel ve hikmetli sözler, Türk töresine ait pek çok konu işlenerek iyilere dua (alkış), kötülere beddua (kargış) vardır. Kahramanlıktan, konuksevliğe; tabiata saygıdan aile yapısına kadar Türklerin kültürel özellikleri dile getirilir. Örneğin

kadınların tasvir edildiği ve eş seçiminde dikkat edilmesi gereken hususların dile getirildiği eserde, Dedem Korkut kadınların türüsünden bahseder: “*Dedem Korkut dilinden der: karılar dört türüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisine ne kadar dersen bayağıdır. Ozan, evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir. O Ayişe, Fatıma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunu gibi kadın gelsin.*” (Ergin, 2009: 18). Bu ifadelerde Dedem Korkut, ideal kadını tanımlarken, kocası evde olmasa bile konuğu ağırlayan, evine erlik eden kadın tipini öne çıkarır. Bir kadında bulunması gereken en önemli özelliğın misafire iyi davranmak olduğu söylenebilir.

İdeal kadın tipi tanımlanırken İslam tarihinde oldukça önemli alan Hz. Ayşe ve Hz. Fatıma Kadın sahâbiyelerin örnek gösterilmesi tesadüfi değildir. Hz. Peygamber’in zevcelerinden olan Hz. Ayşe; güzel ahlaklı, merhametli ve zeki olmasıyla tanınır. Birçok hadis rivayet etmekle birlikte misafir ağırlamak için kurduğu zengin sofralarıyla insanların gönlünde taht kurmuştur. Ayrıca bir iftiraya uğradıktan sonra onun temizliğini göstermek için Allah’ın ayet indirdiği tek peygamber eşidir. Hz. Peygamberin kızı olan Hz. Fatıma da cömertliğı ve misafir ağırlamadaki maharetiyle tanınmıştır. Hz. Ali ile evlendikten sonra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i dünyaya getirerek, Hz. Peygamber’in soyunu devam ettiren Hz. Fatıma, ehlibeytin annesi olmuştur. Oğuz beylerinin eşleri bu iki örnek kadına benzedikleri ölçüde ideal kadın tipine yaklaşır.

Dedem Korkut tarafından kadının tasvirinin yapıldığı eserde özellikle misafir ağırlamanın önemi vurgulanır: “*Geldik o ki ne kadar dersen bayağıdır: uzak kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa ona dese ki: kalk ekmeğ getir yiyeyim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğın bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmenden gelmedi der; ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına sözünü kulağına koymaz. O Nuh peygamberin eşeğı aslıdır.*” (Ergin, 2009: 19) ifadelerinden misafiri ağırlamayan kadının hayvan yerine konduğu çıkarılmaktadır.

İslami unsurların görüldüğü yukarıdaki ifadelerde Hz. Nuh Peygamber’in eşeğinin zikredilmesi tesadüfi değildir. İnanışa göre tufan sırasında Şeytan, Hz. Nuh’un yanına gelir ve gemiye kendisini de almasını ister. Şeytan’ın bu isteğı kabul edilmez. Bu arada Nuh, eşeğini gemiye bindirmeye çalışır. Eşeğın bir türlü gemiye giremediğini gören Nuh: “*Haydi gir artık Cehennemın Şeytanı*” der. Bunun üzerine eşeğın kuyruğundan yapışan Şeytan da gemiye girer, bir müddet sonra gemide İblis’i gören Nuh:

“*Ya mel’un! Burada işin ne, gemiye nasıl bindin?*” dediğinde,

İblis:

“*Ya Nuh! Bana girmem için sen emir verdin.*” der.

Nuh Aleyhisselâm:

“*Ne zaman?*” deyince,

“*Eşeği gemiye bindirmek isterken gir ya melun, demedin mi? Melun olan benim. Bu benim de girdim.*” der (Sakaoğlu, 2009: 79).

Bu kıssadan misafiri ağırlamayan kadınların evlerin içine girmiş bir Şeytan olabileceği çıkartılabilir. Bu tip kadınların Türk gelenek ve göreneklerinde yerleri yoktur. Cömert olma ve insanların gönlünü hoş tutma kabul edilen kadın tipinin özellikleridir. Bu vasıfları taşımayan kadının davranışları alkışlanır. İnsan doğmuş olmak, insan olmak için yeterli değildir. Yemek, içmek ve nefes almaktan ibaret bir yaşam, insan olabilme değerini göstermez. Bütün bunlar, canlıların ortak özelliğidir. İnsanı insan yapan onun akli, bilgisi, görgüsü, düşüncesi vb. gibi değerleridir. Aksi durumda insanın hayvandan (eşekten) farkı kalmaz. Bundan dolayı Türk kültüründe “*İnsan olmanın önemini vurgulayan ve halk arasında da çok kullanılan kavramlar vardır: ‘İnsan ol insan’, ‘İnsanlık öldü mü?’ gibi empati vurgusunu taşıyan bu deyimler, düşünceli anlayışlı olmak anlamına gelmektedir. Özellikle ‘insan olmak’ kavramı merhametle karışık sorumluluk duygusu ve başkalarını düşünme manasını taşır.*” (Tarhan, 2010: 215). Sosyal bir varlık olan insanın alkışlanacak davranışlar sergilemesi için toplum kabullerini göz önünde bulundurması gerekir. Onun bazı davranışlarının toplumda kabul edildiğini, bazılarının ise istenmeyen sonuçlar doğurduğunu algılaması, toplumla barışık hâle gelmesine yardımcı olur. Misafirin gönlünü hoş tutmanın erdem sayıldığı toplumda, bireylerin ruhsal bütünlüğünü bozmadan dış çevre ve toplumla uyumlu bir hâlde yaşayabilmeleri için bu değere uygun davranışlar sergilemesi gerekir.

3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Açısından Konukseverlik

Türk toplumunun hümaniter seviyesini gösteren konukseverlik, toplumda sosyal yaşamın parçası olmakla birlikte insani erdemlerin başında sayılmıştır. Bu erdemın pratikte bireye kazandırdığı sinerji toplumda karşılıklı saygı, sevgi ve toplumsal dayanışmayı ortaya çıkarmıştır. Hak katında olduğu kadar halk nezdinde de muteber bir sosyo-etik değer olan konuk ve konukseverliğe, ileri bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışıyla yaklaşılmıştır. “*Sosyal yardımlaşma ve dayanışma dendiği zaman, bir cemiyeti oluşturan fertlerin ve grupların cemiyetin bütünlüğünü korumak ve bekasını sağlamak amacıyla birbirlerine karşı yaptıkları her türlü maddi ve manevi yardımlar ile dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı cemiyeti oluşturan birimlerin (fertlerin ve grupların) tek amaç etrafında birleşerek mücadele etmeleri...*” (Yazılıtaş, 2002: 164) akla gelir.

Toplum içindeki yardımlaşma ve dayanışma fakirlere, hastalara, yolculara, açlara ve çıplaklara maddi ve manevi yardımlarda bulunmayla ölçülebilir. Bu anlayışın yansıtıldığı Bamsı Beyrek hikâyesinde, ozan kılığına giren Bamsı Beyrek, kendisi için ağlayan kız kardeşlerini görünce aç olduğunu söyler. Ozanın, ağabeyleri olduğunu anlamayan kızlar yabancıya ekme verirler ve onun karnını doyururlar. Hatta ozana ağabeylerinin (Bamsı Beyrek'in) kaftanını bile verirler (Ergin, 2009: 79). Türk halkının cömertliğini yansıtan bu örnek, milletimizin ahlaki değerlerinden biri olan yardımlaşmanın erdemini vurgular. Ayrıca hikâyelerin tamamında karşımıza çıkan iç benliğin görünür sembolü olan yüce birey arketipini temsil eden Dede Korkut (Kanter, 2005: 133) bir duasında “*Bu destan Deli Dumrul’un olsun. Benden sonra alp ozanlar söylesin, anlı açık cömert erenler dinlesin.*” der. Bu ifadelerinde toplum içinde alnı açık ve cömert insanların alkışlandığını vurgular. Bununla birlikte her yıl toy düzenleyen Kazan Bey düzenlediği bu şenliklerde ihtiyaç sahiplerine elbise, kaftan, çadır, otağ bağışlar ve cömertliğini gösterir (Uyumaz, 2012: 136).

Bedenlerin kuvvetinin yemek, ruhların kuvvetinin ise başkalarına yedirmek olduğuna inanan Türk halkı, misafirin gönlünü daimi hoş tutmuştur. Misafire yapılan ikramların farklı olması onlar için metinlerde ifade edildiği şekliyle “*attan aygır, deveden buğra, koyundan koç*” kesilmesi, misafir ağırlamanın önemini ve misafire ikramda zenginliği ifade etmektedir.

Türklerin toplumsal yaşamında karşımıza çıkan sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temelinde yaşadıkları bozkır şartlarının önemli ölçüde etkisi olduğu söylenebilir. Türk tarihinin ilk devirlerinin daha çok Asya bozkırlarında cereyan etmesi ve bozkırların zor tabiat şartları buna uyum sağlayan “*çoban*” kültürünü geliştirmiştir.

Bu kültürün temelinde hayvanlara yeni otlaklar bulmak, onların yaşamasını, dolayısı ile kendi hayatlarını devam ettirmek söz konusudur. Maişet derdinin yüklediği vazifeler (büyük hayvan sürülerine yeni otlaklar bulma, bu sürülerin sevk ve idaresi, obalar arası münasebetler vs.); yardımlaşma, birbirlerinin durumunu göz önünde bulundurma ve dayanışma fikirlerine vücut vermiştir (Kafesoğlu, 1987: 1). Coğrafi şartlarla birlikte Türk insanının karakterindeki yaratılanı Yaradan’dan ötürü sevme anlayışı, konukseverliğin bir millî haslet olarak doğmasına yardımcı olmuştur.

Konuk ağırlama, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın Türk kültüründeki en güzel örneğidir. Düşük ücretli kervansaraylarla konukevleri ve odalar bu kültürün somut örnekleridir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan “*Ahilik*” anlayışının da konuk ağırlama konusunda hatırı sayılır niteliklerde olduğu söylenebilir (Yazılıtaş, 2002: 165).

Ahilik örneği olan toylar aracılığıyla yardımlaşma ve dayanışma, Dede Korkut hikâyelerinde sıkça yer alan bir motiftir. “*Oğuz Kağan Destanı’ndan*

Dede Korkut hikâyelerine uzanan çizgide Türk kültür tarihinde karşımıza çıkan toylar, değişik amaç ve şekillerde kutlanan törenlerdir. Yılda bir düzenlenen han toyları, hacet için düzenlenen toylar, ad koyma toyları yanında düğün, zafer, yağma ve akın toyları gibi değişik biçimleri görülen toyların simgesel bir anlam dünyası vardır. Bu anlam dünyası içinde en önemli anlamlardan birisi cihan hâkimiyeti ülküsü ve bu hâkimiyet gerçekleşirse paylaşımın nasıl ve ne oranda yapılacağı ile ilgili ipuçları içermesidir.” (Duymaz, 2005: 38). Geçmişten günümüze uzanan tarihî süreçte Türk toplumunda zengin kişilerin çeşitli vesileler ile güçlerinin yettiği ölçüde ziyafetler tertipledikleri ve bu davetlere fakirler ağırlıkta olmak üzere her kesimden insanı çağırdıkları bilinmektedir. Bu toplantıların amacı sadece yiyip içirmek değil; bireylerin aynı zamanda ihtiyaçlarını gidermektir.

Hanlar Hanı Bayındır Han’ın yıllık düzenlediği ziyafetlerde söyledikleri ve yaptıkları da yukarıda söylenenleri destekler niteliktedir. Han bu şölenlerde misafirlerini ağırlar, onların gönlünü hoş tutar. Söz konusu ziyafetlerde attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kesilirdi ve Oğuz beyleri misafir edilirdi. Hiçbir zahmetten kaçınılmaz, beylerin en iyi şekilde ağırlanması için büyük fedakârlıklar yapılırdı. *“Hiçbir zaman ihtiras ve kibirle insanların karşısına çıkmayan Bayındır Han, bütün yüceliği ile insanları misafir eden, onların dertlerini dinleyip müşküllerini çözmeye çalışan aktif bir kişi ve ulu bir iyilik simgesidir.”* (Şahin, 2009: 9). Millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında Bayındır Han’ın sergilediği bu iyilik olgusu toplumsal dayanışmayı artırmıştır. Bu toylar çoğu zaman; başarı, kutlama, ilk av, akın dönüşü, tutsaklıktan kurtulma, düğün, doğum, ölüm, herhangi bir konuda karar verme, ağırlama ve karşılama vs. sebeplerle düzenlenmiştir. Boğaç Han’ın annesi, oğlunun ilk ava çıkışında Oğuz beylerine ziyafet verir.

Bamsı Beyrek hikâyesinde, Pay Püre Bey kardeşi Banı Çiçek’i isteyen ve herkesi öldüren Deli Karçar’ı ikna etmek için neler yapılması gerektiğini, Oğuz beylerini çağırarak ve onları misafir ederek karara bağlar. Yukarıda Dede Korkut hikâyelerinden hareketle açıkladığımız konukseverlik olgusu, Türk toplumunun geçmişten beri öne çıkan özellikleri arasında ilk sırada yer almaktadır.

Üzerinde çözümlene yapılan hikâyelerde olduğu gibi konukseverlik/misafirperverlik edebî eserlerimizin her alanına yansımıştır. Yaşanmışlığın eseri olan ve az sözle çok şeyi anlatmaya yarayan atasözlerinde de Türk insanının konuksever ruhuna vurgu yapılır. *“Misafir on kismetle gelir, birini yer, dokuzunu bırakır.”* ya da *“Misafir kısmeti ile gelir.”* atasözleri ile misafirin evin bereket ve kismet sebebi olacağı imlenir.

Söz konusu ifadeler bağlamında Türklerin konuk ve konukseverliğe, ileri bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışıyla yaklaştığı söylenebilir. Fakirlere, hastalara, yolculara, açlara ve çıplaklara maddi ve manevi yardımlarda

bulunarak onların gönlünü hoş tutan Türk insanı, bu davranışıyla toplumda büyük bir dayanışma örneği sergilemiştir.

Aşırılımış kişisel çıkar duygusunun yaygın olmadığı, bir değer yargısı olarak konukseverliğin milleti meydana getiren insanların çoğunluğu tarafından benimsendiği, Dede Korkut hikâyelerinde görülmektedir. Başkalarının aç olmasına duyarsız kalmayan hikâye kahramanları onların karnını doyurmuş; bu iyiliği ile toplumda dayanışma değerinin oluşmasına yardımcı olmuştur. “*Soyut bir kavram olan ‘değer’ ancak uygulamada somutluk kazanır. Söz gelimi Türk kültüründe tartışılmaz birer değer olan çalışkanlık, vefa, komşuluk vb. gibi değerler ancak davranışa dönüştüğünde gerçek birer değer kabul edilir. Bu açıdan bakıldığında, misafirperverlik de toplumsal bir değer olup konunun somut örneklerinin yer aldığı en temel eserlerden biri Dede Korkut Kitabı’dır.*” (Altunbay, 2016: 369). Eserde dile getirilen örnekler bağlamında eski Türk kültüründe konukseverliğin önemli bir değer olduğu vurgulanır.

Kardeşin kardeşe güveninin kalmadığı günümüz toplumunda ise misafir kültürü de zayıflamış, yerini birtakım çıkar hesaplarına bırakmıştır. Bu durumun toplumsal yozlaşmayı, dağılmayı ve kişiler arası iletişim bozukluğunu da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Nasreddin Hoca etrafında anlatılan aşağıdaki fikra, bu durumu özetler niteliktedir:

“*Nasreddin Hoca bir gün çarşıda komşusunun balık aldığını görür. Hemen eve gidip hanımına akşam yemeğini komşuda yiyeceklerini söyler. Komşunun evine doğru giderlerken komşusu geldiklerini görür ve balıkların büyüüğünü dolaba saklar. Sofraya oturunca küçük balıkları ikram eder. Hoca bu, hemen anlar olayı ve balığın birini alıp kulağına bir şey söyler, sonra balığı kendi kulağına tutar ve balık da bir şeyler söyler. Komşusu hayretle sorar:*

‘*Hoca! Ne konuşuyorsun balıkla?*’

Hoca gerekli açıklamayı yapar:

“*Balığa Nuh Tufanı’nda neredeydin, diye sordum. Ben bilmem büyüklerime sor, dedi. Büyüklerin neredeler, dedim. Dolaptalar, dedi.*” (www. gencebeyin.org).

Misafirden bir şey saklamanın eleştirildiği bu fıkrada mizah perdesi altında toplumsal yozlaşmaya dikkat çekilir. Burada bencilleşen, kendi çıkarları etrafında yaşayan bireylerin misafirlik geleneğini yaşatamayacağı dile getirilir.

Git gide kozmopolit bir hale gelen günümüz toplumunda bu tiplerle karşılaşmak mümkündür. Fakat bu konuda hâlâ eski Türk kültüründeki misafirlik geleneğini yaşatan Anadolu insanına da haksızlık etmemek gerekir. Günümüz Anadolu’sunda, misafiri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan insanların sayısını da oldukça fazladır.

Dede Korkut hikâyelerinde sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temel taşı olan bu asil davranış iyi niyetin, sevginin, güvenin, paylaşmanın ve hoşgörünün işareti olarak vurgulanmıştır. Böylece insanların birbirine destek olması, güvenmesi, karşılıklı olarak ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesi ve birlik içerisinde hareket edilmesi gerektiği konusunda mesajlar verilmeye çalışılmıştır.

4. Misafire İkrâm

Konuk ağırlamanın temelinde ona yapılacak ikram yatmaktadır. Bir eve misafir geliyorsa ilk akla gelen ona nelerin ikram edilebileceğidir. Yemeklerin en lezizi, en güzel şekilde misafirlere sunulur. “*Misafirin önüne aş koy, iki elini boş koy*” atasözü de bu fikri doğrular niteliktedir. Çok zengin bir mutfak kültürünün ürünü olan Türk yemek ve yiyecekleri, bu özelliği misafir sofralarını şenlendirmiştir. Tarihten günümüze gelinceye kadar farklı milletlerden beslenen bu sofralar, içeriğindeki zenginlik ile başka milletlerin dikkatini çekmiştir.

Tuncer Baykara, Türk Kültür Tarihine Bakışlar adlı eserinde, “*Türk insanı yiyeceklerini iki türlü yiyebilir. Bunlar öncelikle tabii yani çiğ olarak da pişirilmiş olarak yenebilir. Yemeğin çiğ, tabii veya pişirilmiş olmasının özde bir farkı yoktur. Her ikisi de hemen bütün tarihi devirlerde her zaman görülmüşlerdir.*” der (Baykara, 2009: 105). Bu söylemleri destekler nitelikte olan, Dede Korkut hikâyelerinde hem çiğ hem de pişirilmiş yiyeceklere ve bunların misafire ikram edildiği sahnelere rastlanılmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinde misafir sofralarını süsleyen yiyecek ve içeceklerden ilki, süt ve süt ürünleridir. Süt, insanoğlunun ve memeli hayvanların yavrularını büyütüp beslemek için ürettikleri en önemli ve yaygın yiyeceklerden birisidir. Bu yiyecek kimi zaman doğrudan tüketildiği gibi kimi zaman da birçok gıda mamulünün kaynağı olmuştur. Yoğurt, peynir, tereyağı vb. süttten elde edilen yiyeceklerdir.

Dede Korkut tarafından kadınların tasvir edildiği bölümde “... *dokuz bazlama ile bir külek (tahta kova) yoğurt bekler. Doyuncaya kadar tıka basa yer.*” (Ergin, 2009: 18) ifadesine rastlanır. Bu söylemden Türklerin misafir ağırlamak için kurduğu sofralarda süt ve süt ürünlerinin önemli yer edindiği çıkartılabilir.

“*Sütü, peyniri bol kaymaklı çoban*”, “*acı ayran*” (Ergin, 2009: 40) ifadeleri de süt ürünlerinin dönemin sofralarında ne denli yer edindiğini gösterir. Özellikle ayran en yaygın katkılı içecek kabul edilir. At sütü olan kımızın yine misafir sofralarında yer aldığına rastlanmaktadır. Çocuğu olmadığı için aşığılana Dirse Han’ın verdiği ziyafette “*göl gibi kımız*” (Ergin, 2009: 24) ifadesi karşımıza çıkar.

Üzümün işlenmesi sonrası elde edilen şarap, Oğuz beylerinin Müslüman olmalarına rağmen en çok tükettikleri ve misafirlere sundukları alkollü içecektir. Beyler bazen kâfir kızları elinden al şarabı altın kadehle içerek eğlenirler. “*Al şarabın keskini*”, “*yedi yıllık şarap*”, “*keskin şarap*” (Ergin, 2009: 91, 128) sıkça geçen içecek adıdır.

Türk insanının gıdası ve yiyeceğinin temel unsuru ettir. Orta Asya’dan beri at, geyik, koyun, keçi ve deve eti, Türkler tarafından tüketilmektedir. Hikâyelerde “*attan aygır, deveden buğra, koyundan koç*” (Ergin, 2009: 24, 182) ifadeleri sıkça geçmektedir.

Etin doğrudan pişirilmesi sonucu elde edilen yemeklerden olan “*yahni*” Dede Korkut hikâyelerinde misafire sunulan yemeklerin başında gelir. Çocuğu olmayan Dirse Han’a kara koyun yahnisi ikram edilir. Kanturalıyı karşılayan kâfirler, onu Tekür’ün huzuruna çıkarmadan önce ona ve kırk arkadaşına “*ak koyun keserler ve yedi yıllık al şarap içirirler.*” (Ergin, 2009: 128). Arkasından da Kanturalıyı Tekür’ün yanına götürürler.

Rivayete göre bir büyük yangın sonrasındaki pişmiş av hayvanlarının daha lezzetli oluşu ile Türk’ün hayatına pişirme unsurunun girdiği kabul edilir. Ateş böylece bilinmiş ve Türk insanının yiyeceğinde etkili olmuştur (Baykara, 2009: 106). Türk kültüründe yemeğin piştiği yer ocaktır. Bununla birlikte kuyularda, çukurlarda yakılan ateşle de yemek pişirilmiştir. Yemek pişirilen yer, özel olarak yapılabileceği gibi herhangi bir yer de olabilir.

Kuzu çevirmesi ve külbastı etin doğrudan pişirilmesi sonrası elde edilen yemeklerdendir. Salur Kazan, evini kurtaran çobana aç olduğunu söyleyince, çoban: “*Ağam Kazan, geceden bir kuzu pişirmiştin. Gel bu ağaç dibinde bunu yiyelim.*” der (Ergin, 2009: 46) ve beyine onu ikram eder. Aş da yine ateşle pişirilen yemeklerden olup farklı yiyecek maddelerinin bir kapta kaynatılmasıyla olur. Özellikle etle yapılan aş, yas törenlerinde ikram edilen yemeklerin başında gelir. Uruz’un babasına seslendiği bir yerde “*Aygır atımı boğazla ve aşımı ver.*” şeklinde ifade yer alır. Ölülerin arkasından misafirlere yapılan aş telmihte bulunur.

Ateşle sadece et değil; temel gıda olan ekmek de pişirilmiştir. Ekmek, hububat ürünlerinden elde edilen bir yiyecek türü olup yerleşik hayata geçen bir milletin özelliğini yansıtır. Tarımla uğraşan bir toplumda unlu mamullerden olan ekmek, Dede Korkut hikâyelerinin kimi bölümlerinde karşımıza çıkar: “*Geldik o ki ne kadar dersen bayağıdır: uzak kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa ona dese ki: kalk ekmek getir yiyeyim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmenden gelmedi, der.*” (Ergin, 2009: 19).

Söz konusu ifadeler, konukseverliğin önemini vurgulamakla birlikte yiyeceğin değiştiğini de göstermektedir. Hikâyelerde karşımıza çıkan ziyafetlerde bol bol et yendiği görülmektedir. Ancak undan elekten değirmenden de bahsedilir. Artık etin yerini un ve unlu mamullerin aldığı dikkat çeker. “*Bazlama*” hikâyede geçen ekmek isimlerindedir. Burada yemek çeşitlerindeki değişikliğin sebebi olarak göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin etkisi de düşünülebilir.

4.1. Sosyal Statüye Göre İkram

Belli bir sofraya yemek disipliniyle misafirini ağırlayan Türkler, sofrada yer alanların durumuna göre misafir çadırı diktirmiş ve yemek hazırlatmıştır. Bu uygulama bireyin toplum içindeki sosyal statüsüyle doğrudan ilişkilidir. Sofrada ağır tutulmanın sosyal hayatta da üstün tutulduğunu gösteren örneklere Dede Korkut hikâyelerinde rastlamak mümkündür.

Boğaç Han hikâyesinde töreyi temsil eden Bayındır Han; “*Yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi. Gene ziyafet tertip edip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kondurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin yemezse kalsın gitsin demiş.*” (Ergin, 2009: 21). Bu ifadelerde misafirin sosyal hayattaki konumu ile kendisine sunulan ikramın doğru orantılı olduğu çıkartılabilir. Eğer birey sosyal kabullerden yoksunsa yani oğlu ya da kızı yoksa kendisine farklı bir ikram sunulur. Herkes koç eti yerken, o kara koyun etine layık görülür. Söz konusu bu uygulama, Dirse Han için bir hakarettir.

Kara koyun etinden yemek yapmak ve onu misafire ikram etmek Oğuz boyları içinde misafirin mevki ve onurunun düşürülmesi demektir. Çocuğu olmayanın sosyal hayatta ve misafir sofralarında herhangi bir değeri yoktur. Bu olay, soyun devamı ile yani çocuk sahibi olma ile ikramın bağlantısını göstermektedir. Meyvesiz ağaç nasıl kabul görmezse; çocuğu olmayan Dirse Han da misafir sofralarında kabul görmez. Bu hikâye töre ile birey arasındaki uyumsuzluğu simgesel olarak ortaya koyması açısından çok önemlidir. Han sofrasındaki töreye göre oğlu kızı olmayan karalanmıştır.

Töre, avcı göçebe bir toplum için soyun devamını vurgulamaktadır. Burada bu ilkenin bir çeşit uygulaması olan olaylar anlatılmıştır. Ayrıca dikkat edilirse Dirse Han, sofrada uğradığı hakareti; yani töreyi yargılamamıştır. Üstelik sofrada karşısına çıkan töre-birey uyumsuzluğunu kendisinin ağırladığı misafirler vasıtasıyla aşmıştır. Bu, aslında Bayındır Han’ın törenin bir ilkesini simgesel vasıtalarla Dirse Han’a anlatmasıdır. O ilke de fakirlere malından ikram ve ihşanda bulunmadır. Dede Korkut hikâyelerinde misafire ikramı şu alt başlıklar hâlinde ele alabiliriz:

4.2. Dost-Düşman Ayrımına Göre İkrâm

Dede Korkut hikâyelerinde kimi sofralarda bireyin mevki ve değerinin tanımlandığı görülür. Özellikle Oğuzların ve kâfir sofralarının kıyaslandığı bu söylemlerde Türklerde sofrâ ve yemek disiplinine rastlamak mümkündür. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikâyede, Karacık Çoban kâfirlere “*Lakırdı söyleme bire itim kâfir. İtim ile bir yalakta bulaşığı içen azgın kâfir.*” (Ergin, 2009: 40) diyerek onları aşağılar. Çoban, sofradan hareketle kâfirin mevki ve değerini tanımlar.

Bir başka hikâyede de aynı durum söz konusudur. Salur Kazan, düşmana “*Küçük domuz şölenli! Bir torba saman döşekli! Yarım kerpiç yastıklı! Yonma ağaç tanrılı! Köpeğim kâfir! Oğuzu görür iken seni övmem yok!*” (Ergin, 2009: 197) diye hitap eder ve düşmanlarını aşağılar.

4.3. Amaca (İşleve) Göre İkrâm

İlk metinlerden Dede korkut hikâyelerine kadar uzanan çizgide Türk kültür tarihinde önemli bir yer tutan misafir sofraları, değişik amaç ve şekiller için kurulmuştur. Yılda bir kurulan han sofraları, dilek ve arzu için oluşturulan sofralar, ilk av dönüşü sofraları, ad koymanın yanında düğün zafer gibi değişik biçimde görülen sofraların Türk kültür tarihinde çok geniş bir anlam dünyası vardır. Bu anlam dünyasından en önemlisi paylaşmanın toplumda doğurduğu sinerjidir. Cemiyet hâlinde yaşama iradesinin bir göstergesi olan bu sofralar, Oğuz beylerini güçlü kılmıştır. Bazen bir demokratik kurum bazen de bir meclis gibi işlev gören bu sofralar, genellikle aşağıdaki amaçlarıyla Dede Korkut hikâyelerinde karşımıza çıkar:

4.3.1. Dua ve Dilek Amacıyla İkrâm

Ağzı dualı kişileri misafir ederek açları doyurup çıplakları donatarak Allah'tan herhangi bir istekte bulunma, çok eski bir Türk geleneğidir. Türkler bu geleneği yerine getirmekle istedikleri şeylerin gerçekleşeceğine inanmışlardır. Bu inanç Türk tarihi boyunca zengin misafir sofralarının kurulmasına yardımcı olmuştur. Boğaç Han Hikâyesi'nde bu geleneğin izlerine rastlamak mümkündür. Çocuğu olmadığı için Bayındır Han tarafından hakarete uğrayan Dirsan Han, kızgın bir şekilde eşine çıkışınca zevcesi ona, “*Hey Dirse Han, bana gazap etme. İncinip acı sözler söyle. Yerinden kalk, alaca çadırını yeryüzüne diktir. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes. İç Oğuz'un Dış Oğuz'un beylerini başına topla. Aç görersen doyor, çıplak görersen donat. Büyük ziyafet ver, dilek dile. Olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi çocuk verir.*” der (Ergin, 2009: 24). Eşinin sözüne uyan Dirse Han, misafir ağrılayıp ağzı dualı kişilerin duasını aldıktan sonrası çocuğa kavuşur.

Bir başka hikâye olan Deli Dumrul Hikâyesi'nde de Cebrail karşısında aciz kalan Deli Dumrul, büyük bir hata yaptığını ve Allah'a asi olduğunu anlayınca işlediği günahı kurtulmayı misafir ağırlamada arar. Yüce Allah'a tövbesinde şunları söyler: “*Daim duran Cebbar Tanrı, Yol üzerine imaretler yapayım, Senin için! Aç görsem doyurayım, Senin için! Yalncak görsem donatayım, Senin için!*” (Ergin, 2009: 122). Hayır-hasenatta bulunarak ve misafir ağırlayarak işlediği günahı kurtulma motifinin görüldüğü bu ifadelerde Deli Dumrul, ağız dualı bir misafirin duasını da yanına alarak Allah'tan af umut eder.

Konukseverlik anlayışı ve muhtaç olanı memnun etme düşüncesi ile yüce Allah'ın hayır ve bereketinin bolluğuna erişme, kültürümüzde oldukça önemli bir unsurdur. Bundan dolayı en zor anlarda, sıkıntılı durumlarda konuk ağırlayarak misafirle birlikte duaların kabulünü dilemeye, Dede Korkut hikâyelerinde yer yer atıfta bulunulmuştur.

4.3.2. Ziyafet Amaçlı İkram

Dede Korkut hikâyelerinde ziyafet amaçlı düzenlenen sofralardan birisi de ilk av sofralarıdır. İlk av, Dede Korkut Hikâyelerinde ve Türk kültüründe genç kahramanın erişkinler topluluğuna katıldığı bir ritüel olması hasebiyle oldukça önemlidir. Oğuz boylarında av, geçim kaynağı olmasının ötesinde, çok geniş anlamlar taşımaktadır. Bireyin tabiatla mücadelesi ve bu mücadeleden başarıyla dönüp erginleşmesi ilk avla mümkündür. Bundan dolayı “*Dirse Han'ın hatunu oğlancığının ilk avıdır diye attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi. Oğuz beylerine ziyafet vereyim.*” der (Ergin, 2009: 29). Aynı durum Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin esir olduğu hikâyede de söz konusudur. Boyu uzun Burla Hatun, oğlu Uruz'un ilk avı diye Oğuz beylerini çağırıp onlara ziyafet verir. Bu örneklerden hareketle ilk avdan sonra misafir ağırlama, sık rastlanan bir durumdur. Bu olay ilk avın sosyal kabul ve onanması anlamına da gelmektedir. Böylece bireyin sorumluk sahibi olduğu, evlilik, ad alma ve beylik gibi erişkinlik sembollerini de hak ettiği onanacaktır. Avın bir başka boyutu ise erişkinliğe geçme töreni olmasıdır. İlk öldürme olan ilk avdan sonra bireyin ad alabileceği ve evlenebileceği öngörülmektedir. İlk avla birlikte; ad koyarken, evlenirken, akına giderken ve dönerken misafir ağırlanmıştır.

Bütün bu örneklerden sonra Dede Korkut hikâyelerinde sofranın farklı işlevler için kurulduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca sofrada ağır tutulanın sosyal hayatta da üstün tutulduğunu söylenebilir. Sofranın toplumsal fonksiyonları ve bu fonksiyonu yerine getirirken simgesel anlamı düşünüldüğünde onun bir gücü olduğu anlaşılır. Oğuz beylerine sunulan yemek ve serilen keçe onların imtiyazlı kişilikleriyle doğrudan ilişkilidir. Türklerde sofraya yalnızca yemek yiyen insanların doyuğu bir yer değildir. Sofra, topluluk düzeniyle, disiplin ve onurları da kuran bir vasıta. Sofrada değerini kaybeden Oğuz

beyinin toplum da değerini kaybetmesi söz konusudur. Bununla birlikte ahlaki, idari ve sosyal mesajların verildiği misafir sofraları, simgesel anlamlarıyla eğitici rolü üstlenmiştir.

5. Sonuç

Türk kültürünün ve sosyal hayatının en güzel aynası olan Dede Korkut Kitabı'nda da görüldüğü üzere konukseverlik, Türk milletinin en önemli özelliklerindedir. Hikâyelerde konukseverlik ile birlikte gelen paylaşmanın ve insanların gönlünü hoş tutmanın bireylerin insani varlığını zenginleştirdiğine değinilmektedir. Konuğun evlere mutluluk ve bereket getireceği inancına, onun atadan devir alınan bir miras olduğuna, konuk ağırlamakla toplumda kimi sosyal statülerin elde edilebileceğine dikkat çekilmektedir.

Aşırılaşmış kişisel çıkar duygusunun yaygın olmadığı, bir değer yargısı olarak konukseverliğin milleti meydana getiren insanların çoğunluğu tarafından benimsendiği, Dede Korkut hikâyelerinde görülmektedir. Başkalarının aç olmasına duyarsız kalmayan hikâye kahramanları onların karnını doyurmuş; bu iyiliği ile toplumda birlik şuurunun oluşmasına yardımcı olmuştur.

Çok köklü ve belirleyici bir sosyal değer olan konukseverlik maalesef, sanayileşme ve şehirleşmenin beraberinde getirdiği olumsuzluklarla birlikte yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmuştur. Daha çok bencilleşen ve kültürüne yabancı bireyler nedeniyle günümüzde bu temel değer ciddi bir yıkımla karşı karşıyadır. Bayramlarda misafir almamak için çok erkenden tatil beldelerine giden insanımız bu yıkıma örnektir. Onun yıkılışı, pek çok değer kaybı anlamına gelmektedir. Bütün bu yıkılışa rağmen kötü sonucu durduracak tedbirleri almak; tembellik, rehavet ve duyarsızlıktan kurtulmak yine bizim elimizdedir. Öne sürülen mazeretleri bir kenara bırakarak örf, âdet ve geleneklerimize geri dönüş için kültürümüzü yansıtan değerli eserleri okumamız gerekmektedir. Bu merkezde Dede Korkut hikâyeleri zengin kültürel malzemesiyle yıkılışa dur diyebilir. Zira ataya saygıyla birlikte misafire sunulan ikramın eve bolluk ve bereket getireceği inancı, kitapta vurgulanan önemli değerlerdendir.

Günümüzün önemli problemlerinden birisi de maddi durumu bahane ederek misafir ağırlamaktan, fakiri görüp gözetmekten, dost ve arkadaşları davet etmekten kaçınmaktır. Yemek ikram etmek, israfa girmek demek değildir. Eldeki imkânlarla insanları ağırlama, hem daha doğal hem de devamlı yapılabilir bir eylemdir. Toplumun genelini ilgilendiren, sosyal manada kardeşliği temin eden bu eylem, yersiz bahanelerle bir kenara bırakılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Altunbay, Müzeyyen (2016); “Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut’ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 56, s. 359-371.
- Baykara, Tuncer (2009); *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Duymaz, Ali (2005); “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut’a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, s.37-60.
- Ergin, Muharrem (2009); *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Irmak, Yılmaz (2017); “İşlevsel Halkbilimi Kuramına Göre Âşık Mahsuni Şerif’in Şiirlerinde Tespit Edilen Yeni İşlevler”, *Studies Of The Ottoman Domain*, Sayı 12, s. 183-212.
- İnan, Abdülkadir, (1987); *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim (1987); *Türk Bozkır Kültürü*, Tük Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim (2000); *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kanter, M. Fatih (2005); “Dede Korkut Hikâyelerinin Arketipsel Sembolizm Yöntemiyle Çözümlemesi” *Arayışlar*, Yıl:7, Sayı:14, Ankara, s. 72-80.
- Kaplan, Mehmet (2004); *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karabaş, Seyfi (1996); *Dede Korkut’ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmud (1998); *Divan-ü Lügat’it Türk*, (çev. Besim Atalay), Ankara, TDK Yayınları.
- Köseoğlu, Nevzat (2003); *Millî Kültür ve Kimlik*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kuzay Demir, Gonca - MuvaffakK, Duranlı (2015); “Dede Kokut Anlatılarında Küçük Düşme Motifi”, *Millî Folklor*, Yıl 27, Sayı 107, s. 49-59.
- Ögel, Bahaeddin (2001); *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim (2009); *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınları, Konya.
- Şahin, Veysel (2009), “Dede Korkut Hikâyelerinde İyilik Kültürü”, *1. Ulusal İyilik Sempozyumu, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları*, Elazığ, s. 294-302.
- Şenocak, Ebru (2014); “Elazığ Yöresi Sofra Adabından Misafir Ağırlamaya Türk Halk Geleneği ve Görenekleri” *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 3, s. 261-267.
- Şimşek Esmâ (2010); “Türk Halk Anlatılarında ‘Misafirperverlik’ Olgusu ve Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi” *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, s.67-85.
- Tarhan, Nevzat (2010); *Toplum Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük, (2005); “Misafir Maddesi”, TDK Yayınları, s. 1393.
- Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (2005);“Misafir Maddesi”, c. 30, s. 171-172.
- Uyumaz, Gülcan (2012); *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.